श्रीमद् भागवत का यह सार
भगवद् भक्ति ही आधार

श्रीमद्भागवत रसिक कुटुंब

UG-11.20- चतुर्थ सोपान

स्व धाम प्रस्थान को देखो हो रहे श्री कृष्ण तैयार।
उद्धृत किए उद्धव समक्ष अद्भुत अनमोल उद्गार।।

नारायणं(न्) नमस्कृत्य, नरं(ञ्) चैव नरोत्तमम्।
देवीं(म्) सरस्वतीं(वँ) व्यासं(न्), ततो जयमुदीरयेत्॥

nārāyaṇaṃ(n) namaskṛtya, naraṃ(ñ)caiva narottamam

devīṃ(m) sarasvatīṃ(v̐) vyāsaṃ(n), tato jayamudīrayet

नामसङ्कीर्तनं(यँ) यस्य, सर्वपापप्रणाशनम्।
प्रणामो दुःखशमनस्, तं(न्) नमामि हरिं(म्) परम्॥

nāmasaṅkīrtanaṃ(y̐) yasya, sarvapāpapraṇāśanam

praṇāmo duḥkhaśamanas, taṃ(n) namāmi hariṃ(m) param

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

एकादशः स्कन्धः

॥ अथ विं(म्)शोऽध्यायः ॥

Śrīmadbhāgawatamahāpurāṇam

Ekādaśḥ skandhaḥ

.. atha viṃ(m)śo'dhyāyaḥ ..

उद्धव उवाच

विधिश्च प्रतिषेधश्च, निगमो हीश्वरस्य ते ।

अवेक्षतेऽरविन्दाक्ष, गुणं(न्) दोषं(ञ्) च कर्मणाम् ॥ 1॥

uddhava uvāca

vidhiśca pratiṣedhaśca, nigamo hīśvarasya te .

avekṣate'ravindākṣa, guṇaṃ(n) doṣaṃ(ñ) ca karmaṇām .. 1..

avekṣate'+ravindākṣa

वर्णाश्रमविकल्पं(ञ्) च, प्रतिलोमानुलोमजम् ।

द्रव्यदेशवयः(ख्)कालान्, स्वर्गं(न्) नरकमेव च ॥ 2॥

varṇāśramavikalpaṃ(ñ) ca, pratilomānulomajam .

dravyadeśavayaḥ(kh)kālān, svargaṃ(n) narakameva ca .. 2..

varṇāśra+ mavikalpaṃ(ñ), pratilomā+ nulo+ majam

गुणदोषभिदादृष्टि- मन्तरेण वचस्तव ।

निः(श्)श्रेयसं(ङ्) कथं(न्) नृणां(न्), निषेधविधिलक्षणम् ॥ 3॥

guṇadoṣabhidādṛṣṭi- mantareṇa vacastava .

niḥ(ś)śreyasaṃ(ṅ) kathaṃ(n) nṝṇāṃ(n), niṣedhavidhilakṣaṇam .. 3..

guṇadoṣa+ bhidādṛṣṭi, niṣe+ dhavidhi+ lakṣaṇam

पितृदेवमनुष्याणां(वँ), वेदश्चक्षुस्तवेश्वर ।

श्रेयस्त्वनुपलब्धेऽर्थे, साध्यसाधनयोरपि ॥ 4॥

pitṛdevamanuṣyāṇāṃ(ṽ), vedaścakṣustaveśvara .

śreyastvanupalabdhe'rthe, sādhyasādhanayorapi .. 4..

pitṛdeva+ manuṣyāṇāṃ(ṽ), vedaś+ cakṣus+ taveśvara

śreyas+ tvanu+ palabdhe'rthe, sādhya+ sādha+ nayo+ rapi

गुणदोषभिदादृष्टिर्- निगमात्ते न हि स्वतः ।

निगमेनापवादश्च, भिदाया इति ह भ्रमः ॥ 5॥

guṇadoṣabhidādṛ*ṣṭir- nigamātte na hi* svataḥ .

nigamenāpavāda*śca, bhidāyā iti ha* bhramaḥ .. 5..

guṇadoṣa+ bhidā+ dṛṣṭir,

nigamenā+ pavā+ daśca

श्रीभगवानुवाच

योगास्त्रयो मया प्रोक्ता, नृणां(म्) श्रेयोविधि*त्सया ।

ज्ञानं(ङ्) कर्म च भ**क्तिश्च, नोपायोऽन्योऽस्ति कु*त्रचित् ॥ 6॥

śrībhagavānuvāca

yogāstrayo mayā proktā, nṛṇām(m) śreyovidhi*tsayā .

jñānaṃ(ṅ) karma ca bha*kti*śca, nopāyo'nyo'sti ku*tracit .. 6..

yogās+ trayo,

śreyo+ vidhit+ sayā, nopāyo'n+ yo'sti

निर्विण्णानां(ञ्) ज्ञानयोगो, न्यासिनामिह कर्मसु ।

तेष्वनिर्विण्णचित्तानां(ङ्), कर्मयोग*स्तु कामिनाम् ॥ 7॥

nirviṇṇānāṃ(ñ) jñānayogo, nyāsināmiha karmasu .

teṣvanirviṇṇacittānāṃ(ṅ), karmayoga*stu kāminām .. 7..

teṣva+ nirviṇṇa+ cittānāṃ(ṅ)

यदृ*च्छया म*त्कथादौ, जात***श्रद्धस्तु यः(फ्) पुमान् ।

न निर्विण्णो नातिस*क्तो, भ*क्तियोगोऽस्य सि*द्धिदः ॥ 8॥

yadṛ*cchayā ma*tkathādau, jātā*śra*ddha*stu yaḥ(ph) pumān .

na nirviṇṇo nātisa*kto, bha*ktiyogo'sya si*ddhidaḥ .. 8..

तावत् कर्माणि कुर्वीत, न निर्वि*द्येत यावता ।

म*त्कथाश्रवणादौ वा, श्र*द्धा यावन्न जायते ॥ 9॥

tāvat karmāṇi kurvīta, na nirvidyeta yāvatā .

matkathāśravaṇādau vā, śraddhā yāvanna jāyate .. 9..

matkathā+ śravaṇādau

स्वधर्मस्थो यजन् यज्ञै- रनाशीः(ख्) काम उद्धव ।

न याति स्वर्गनरकौ, यद्यन्यन्न समाचरेत् ॥ 10॥

svadharmastho yajan yajñai- ranāśīḥ(kh) kāma uddhava .

na yāti svarganarakau, yadyanyanna samācaret .. 10..

yadyan+ yan+ na

अस्मिँल्लोके वर्तमानः(स्), स्वधर्मस्थोऽनघः(श्) शुचिः ।

ज्ञानं(वँ) विशुद्धमाप्नोति, मद्भक्तिं(वँ) वा यदृच्छया ॥ 11॥

asmiṃlloke vartamānaḥ(s), svadharmastho'naghaḥ(ś) śuciḥ .

jñānaṃ(v̐) viśuddhamāpnoti, madbhaktiṃ(v̐) vā yadṛcchayā .. 11..

svadharmas+ tho'naghaḥ(ś),

viśuddha+ māp+ noti

स्वर्गिणोऽप्येतमिच्छन्ति, लोकं(न्) निरयिणस्तथा ।

साधकं(ञ्) ज्ञानभक्तिभ्या- मुभयं(न्) तदसाधकम् ॥ 12॥

svargiṇo'pyetamicchanti, lokaṃ(n) nirayiṇastathā .

sādhakaṃ(ñ) jñānabhaktibhyā- mubhayaṃ(n) tadasādhakam .. 12..

svargiṇo'p+ ye+ tamicchanti, nirayi+ ṇastathā

न नरः(स्) स्वर्गतिं(ङ्) कां(ङ्)क्षेन्- नारकीं(वँ) वा विचक्षणः ।

नेमं(लँ) लोकं(ञ्) च कां(ङ्)क्षेत, देहावेशात् प्रमाद्यति ॥ 13॥

na naraḥ(s) svargatiṃ(ṅ) kāṃ(ṅ)kṣen- nārakīṃ(v̐) vā vicakṣaṇaḥ .

nemaṃ(l̐) lokaṃ(ñ) ca kāṃ(ṅ)kṣeta, dehāveśātpramādyati .. 13..

एतद् विद्वान् पुरा मृत्यो- रभवाय घटेत सः ।

अप्रमत्त इदं(ञ्) ज्ञात्वा, मर्त्यमप्यर्थसिद्धिदम् ॥ 14॥

etad vidvān purā mṛtyo- rabhavāya ghaṭeta saḥ .

apramatta idaṃ(ñ) jñātvā, martyamapyarthasiddhidam .. 14..

martya+ mapyartha+ siddhidam

छिद्यमानं(यँ) यमैरेतैः(ख्), कृतनीडं(वँ) वनस्पतिम् ।

खगः(स्) स्वकेतमुत्सृज्य, क्षेमं(यँ) याति ह्यलम्पटः ॥ 15॥

chidyamānaṃ(ỹ) yamairetaiḥ(kh), kṛtanīḍaṃ(ṽ) vanaspatim .

khagaḥ(s) svaketamutsṛjya, kṣemaṃ(ỹ) yāti hyalampaṭaḥ .. 15..

svake+ tamut+ sṛjya

अहोरात्रैश्छिद्यमानं(म्), बुद्ध्वाऽऽयुर्भयवेपथुः ।

मुक्तसं(ङ्)ग(फ्) परं(म्) बुद्ध्वा, निरीह उपशाम्यति ॥ 16॥

ahorātraiśchidyamānaṃ(m), buddhvā''yurbhayavepathuḥ .

muktasaṃ(ṅ)gaḥ(ph) paraṃ(m) buddhvā, nirīha upaśāmyati .. 16..

ahorātraiś+ chidyamānaṃ(m), buddhvā''yur+ bhayave+ pathuḥ

नृदेहमाद्यं(म्) सुलभं(म्) सुदुर्लभं(म्)

प्लवं(म्) सुकल्पं(ङ्) गुरुकर्णधारम् ।

मयानुकूलेन नभस्वतेरितं(म्)

पुमान् भवाब्धिं(न्) न तरेत् स आत्महा ॥ 17॥

nṛdehamādyaṃ(m) sulabhaṃ(m) sudurlabhaṃ(m)

plavaṃ(m) sukalpaṃ(ṅ) gurukarṇadhāram .

mayānukūlena nabhasvateritaṃ(m)

pumān bhavābdhiṃ(n) na taretsa ātmahā .. 17..

nṛde+ hamādyaṃ(m), nabhas+vateritaṃ(m)

यदाऽऽरम्भेषु निर्विण्णो, विरक्तः(स्) सं(यँ)यतेन्द्रियः ।
अभ्यासेनात्मनो योगी, धारयेदचलं(म्) मनः ॥ 18॥

yadā''rambheṣu nirviṇṇo, viraktaḥ(s) saṃ(ỹ)yatendriyaḥ .
abhyāsenātmano yogī, dhārayedacalaṃ(m) manaḥ .. 18..

dhāraye+ dacalaṃ(m)

धार्यमाणं(म्) मनो यर्हि, भ्राम्यदाश्वनवस्थितम् ।
अतन्द्रितोऽनुरोधेन, मार्गेणात्मवशं(न्) नयेत् ॥ 19॥

dhāryamāṇaṃ(m) mano yarhi, bhrāmyadāśvanavasthitam .
atandrito'nurodhena, mārgeṇātmavaśaṃ(n) nayet .. 19..

bhrāmyadāś+ vana+ vasthitam, atandrito'+ nurodhena, mārgeṇāt+ mavaśaṃ(n)

मनोगतिं(न्) न विसृजेज्- जितप्राणो जितेन्द्रियः ।
सत्त्वसम्पन्नया बुद्ध्या, मन आत्मवशं(न्) नयेत् ॥ 20॥

manogatiṃ(n) na visṛ- jejjitaprāṇo jitendriyaḥ .
sattvasampannayā buddhyā mana ātmavaśaṃ(n) nayet .. 20..

sattvasam+ pan+ nayā

एष वै परमो योगो , मनसः(स्) सं(ङ्)ग्रहः(स्) स्मृतः ।
हृदयज्ञत्वमन्विच्छन्, दम्यस्येवार्वतो मुहुः ॥ 21॥

eṣa vai paramo yogo, manasaḥ(s) saṃ(ṅ)grahaḥ(s) smṛtaḥ .
hṛdayajñatvamanvicchan, damyasyevārvato muhuḥ .. 21..

hṛdaya+ jñatva+ manvicchan, damyas+ yevār+ vato

सां(ङ्)ख्येन सर्वभावानां(म्), प्रतिलोमानुलोमतः ।
भवाप्ययावनुध्यायेन् - मनो यावत् प्रसीदति ॥ 22॥

sāṃ(ṅ)khyena sarvabhāvānāṃ(m), pratilomānulomataḥ .

bhavāpyayāvanu*dhyāyen- mano yāvat prasīdati .. 22..

pratilomā+ nulomataḥ,

bhavāp+ yayāvanu+ dhyāyen

निर्वि*ण्णस्य वि*र*क्तस्य, पुरु*षस्योक्तवेदिनः ।

मनस्त्यजति दौरात्म्यं(ञ्), चि*न्ति*तस्यानुचि*न्तया ॥ 23॥

nirviṇṇ*asya vir*akt*asya, puruṣ*asyoktavedinaḥ .

manastyajati daurātmyaṃ(ñ), c*inti*tasyānuc*intayā .. 23..

puruṣas+ yokta+ vedinaḥ,

manas+ tyajati, cin+ titas+ yānucintayā

यमादिभिर्योगपथै- रान्वी*क्षिक्या च वि*द्यया ।

ममार्चोपासनाभिर्वा, नान्यैर्योग्यं(म्) स्मरेन्मनः ॥ 24॥

yamādibhiryogapathai- rānvīkṣ*ikyā ca v*idyayā .

mamārcopāsanābhirvā, nānyairyogyaṃ(m) smarenmanaḥ .. 24..

yamā+ dibhir+ yogapathai,

rānvī+ kṣikyā, mamār+ copā+ sanābhirvā

यदि कुर्यात् प्रमादेन, योगी कर्म विगर्हितम् ।

योगेनैव दहेदं(म्)हो, नान्यत्त*त्र कदाचन ॥ 25॥

yadi kuryāt pramādena, yogī karma vigarhitam .

yogenaiva dahedaṃ(m)ho, nānyatt*atra kadācana .. 25..

nānyat+ tatra

स्वे स्वेऽधिकारे या नि*ष्ठा, स गुणः(फ्) परिकीर्तितः ।

कर्मणां(ञ्) जात्यशु*द्धाना- मनेन नियमः(ख्) कृतः ।

गुणदोषविधानेन, सं(ङ्)गानां(न्) त्याजनेच्छया ॥ 26॥

sve sve'dhikāre yā niṣṭhā, sa guṇaḥ(ph) parikīrtitaḥ .

karmaṇāṃ(ñ) jātyaśuddhānā- manena niyamaḥ(kh) kṛtaḥ .

guṇadoṣavidhānena, saṃ(ṅ)gānāṃ(n) tyājanecchayā .. 26..

tyā+ janecchayā

जातश्रद्धो मत्कथासु , निर्विण्णः(स्) सर्वकर्मसु ।

वेद दुःखात्मकान् कामान् , परित्यागेऽप्यनीश्वरः ॥ 27॥

jātaśraddho matkathāsu, nirviṇṇaḥ(s) sarvakarmasu .

veda duḥkhātmakān kāmān, parityāge'pyanīśvaraḥ .. 27..

pari+ tyāge'pya+ nīśvaraḥ

ततो भजेत मां(म्) प्रीतः(श्), श्रद्धालुर्दृढनिश्चयः ।

जुषमाणश्च तान् कामान्, दुःखोदर्कां(म्)श्च गर्हयन् ॥ 28॥

tato bhajeta māṃ(m) prītaḥ(ś), śraddhālurdṛḍhaniścayaḥ .

juṣamāṇaśca tān kāmān, duḥkhodarkāṃ(m)śca garhayan .. 28..

śraddhālur+ dṛḍhaniścayaḥ, duḥkho+ dar+ kāṃ(m)śca

प्रोक्तेन भक्तियोगेन, भजतो मासकृन्मुनेः ।

कामा हृदय्या नश्यन्ति, सर्वे मयि हृदि स्थिते ॥ 29॥

proktena bhaktiyogena, bhajato māsakṛnmuneḥ .

kāmā hṛdayyā naśyanti, sarve mayi hṛdi sthite .. 29..

भिद्यते हृदयग्रन्थिश्- छिद्यन्ते सर्वसं(म्)शयाः।

क्षीयन्ते चास्य कर्माणि, मयि दृष्टेऽखिलात्मनि ॥ 30॥

bhidyate hṛdayagranthiś- chidyante sarvasaṃ(m)śayāḥ .

kṣīyante cāsya karmāṇi, mayi dṛṣṭe'khilātmani .. 30..

hṛdaya+ granthiś

तस्मान्मद्भक्तियुक्तस्य, योगिनो वै मदात्मनः ।

न ज्ञानं(न्) न च वैराग्यं(म्), प्रायः(श्) श्रेयो भवेदिह ॥ 31॥

tasmānmadbhaktiyuktasya, yogino vai madātmanaḥ .

na jñānaṃ(n) na ca vairāgyaṃ(m), prāyaḥ śreyo bhavediha .. 31..

tasmān+mad+ bhakti+ yuktasya

यत् कर्मभिर्यत्तपसा, ज्ञानवैराग्यतश्च यत् ।

योगेन दानधर्मेण, श्रेयोभिरितरैरपि ॥ 32॥

yat karmabhiryattapasā, jñānavairāgyataśca yat .

yogena dānadharmeṇa, śreyobhiritarairapi .. 32..

karmabhir+ yat+ tapasā,

śreyo+ bhiri+ tarai+ rapi

सर्वं(म्) मद्भक्तियोगेन, मद्भक्तो लभतेऽञ्जसा ।

स्वर्गापवर्गं(म्) मद्धाम, कथं(ञ्)चिद् यदि वाञ्छति ॥ 33॥

sarvaṃ(m) madbhaktiyogena, madbhakto labhate'ñjasā .

svargāpavargaṃ(m) maddhāma, kathaṃ(ñ)cid yadi vāñchati .. 33..

svargā+ pavargaṃ(m)

न किं(ञ्)चित् साधवो धीरा, भक्ता ह्येकान्तिनो मम ।

वाञ्छन्त्यपि मया दत्तं(ङ्), कैवल्यमपुनर्भवम् ॥ 34॥

na kiṃ(ñ)cit sādhavo dhīrā, bhaktā hyekāntino mama .

vāñchantyapi mayā dattaṃ(ṅ), kaivalyamapunarbhavam .. 34..

kaivalya+ mapunarbhavam

नैरपेक्ष्यं(म्) परं(म्) प्राहुर्- निः(श्)श्रेयसमनल्पकम् ।

तस्मान्निराशिषो भक्तिर्- निरपेक्षस्य मे भवेत् ॥ 35॥

nairapekṣyaṃ(m) paraṃ(m) prāhur- niḥ(ś)śreyasamanalpakam .

tasmānnirāśiṣo bhaktir- nirapekṣasya me bhavet .. 35..

niḥ(ś)śreya+ sama+ nalpakam, tasmān+ nirā+ śiṣo

न मय्येकान्तभक्तानां(ङ्), गुणदोषोद्भवा गुणाः ।

साधूनां(म्) समचित्तानां(म्), बुद्धेः(फ्) परमुपेयुषाम् ॥ 36॥

na mayyekāntabhaktānāṃ(ṅ), guṇadoṣodbhavā guṇāḥ .

sādhūnāṃ(m) samacittānāṃ(m), buddheḥ(ph) paramupeyuṣām .. 36..

mayyekān+ tabhaktānāṃ(ṅ), guṇa+ doṣod+ bhavā

एवमेतान् मयाऽऽदिष्टा- ननुतिष्ठन्ति मे पथः ।

क्षेमं(वँ) विन्दन्ति मत्स्थानं(यँ), यद् ब्रह्म परमं(वँ) विदुः ॥ 37॥

evametān mayā''diṣṭā- nanutiṣṭhanti me pathaḥ .

kṣemaṃ(ṽ) vindanti matsthānaṃ(ỹ), yad brahma paramaṃ(ṽ) viduḥ .. 37..

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहं(म्)स्यां(म्)

सं(म्)हितायां(म्) एकादशस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

iti śrīmadbhāgavate mahāpurāṇe pāramahaṃ(m)syāṃ(m)

saṃ(m)hitāyāṃ(m) ekādaśaskandhe viṃśo'dhyāyaḥ .. 20..

ॐ पूर्णमदः(फ्) पूर्णमिदं(म्) पूर्णात्पूर्णमुदच्यते

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः(श्)शान्तिः(श्)शान्तिः ॥

Om Pūrṇamadah(ph) Pūrṇamidaṃ(m) PūrṇātPūrṇamudacyate|

Pūrṇasya Pūrṇamādāya Pūrṇamevāvashiṣyate ||

Om Shāntih(ś) Shāntih(ś) Shāntih ||